

Sairauden kuvia

■ MERJA LEPPÄLAHTI

Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja modernisoituvaa Suomi. Toim. Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis, Kirsi Tuohela ja Jasmine Westerlund. Utukirjat 2015.

Sairaus ja terveys ovat viime vuosina nousseet kiinnostaviksi tutkimusaiheiksi myös lääketieteen ulkopuolella. Sairaus voidaan yhdistää henkistymiseen ja jalostumiseen, mutta toisaalta se voi myös merkitä täydellistä itsemääräämisoikeuden menetystä.

Kipupisteissä-teos kokoaa yhteen Koneen Säätiön vuosina 2009–12 rahoittaman ”Sairauden kulttuuriset merkitykset ja modernisoituvaa Suomi” -hankkeen tuotokset. Teoksen artikkeleissa tarkastellaan mielen ja ruumiin tuskaa kulttuurisena ja historiallisena ilmiönä modernisoituvassa Suomessa vuosina 1870–1940. Artikkelien aineistot ovat monipuolisia, mukana on kuvataidetta ja kaunokirjallisuutta, kirjeitä ja omaelämäkertoja sekä myös oikeudenkäyntipöytäkirjoja ja muita viranomaisdokumentteja. Erilaiset kaunokirjallisuusaineistot ovat kuitenkin enemmistönä.

Artikkelit tarkastelevat terveyden ja sairauden tiloja erityisesti luokan ja sukupuolen näkökulmista. Toimittajien johdantoluku ”Tunnetta ja tietoa, tuskaa ja hurmosta” esittelee sairauden kulttuurisiin merkityksiin liittyvää aikaisempaa tutkimusta sekä tutkimusalueen perusnäkökulmia. Kirjan lopussa toimittajat tekevät vielä yhteenvetäen kirjan annista.

Yhteiskuntaluokka ja sairaus

Monet kirjoittajat nostavat esille 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun käsitykset ihanteellisen naisen heikkoudesta ja hauraudesta, jota korostettiin ulkonäössä esimerkiksi korseteilla. Suomeen tällainen *femme fragile* -ajatus ei ole täydellisesti istunut, sillä useimpien naisten elämään kuului uuttera työnteko, mihin ei hauras avuttomuus sopinut. Suomessakin tosin yläluokkaisten naisten sopi sairastaa hienostuneesti parantolassa esimerkiksi keuhkotautia, kun taas rahvaan parissa keuhkotauti oli hävettävä todiste likaisuudesta ja siivottomuudesta. Työväenluokan naisen sairastuessa työt jäivät tekevämmä, ylempiluokkainen nainen saattoi sairastua tekemisen puutteeseen.

Maria Vainio-Kurtakko käsittelee artikkelissaan ”Terveyden ja onnen ehdot” kahden aatellisen naisen, Ellan de la Chapellen ja Hulda von Bornin, elämää. Vainio-Kurtakon keskeisaineistona on näiden naisten välinen kirjeenvaihto, jossa naiset pohtivat erityisesti avioliittoon liittyviä asioita. Naiset olivat toistensa uskottuja, he olivat samanikäisinä serkuksina tunteneet toisensa koko ikänsä. Hulda von Born meni nuorena naimisiin, synnytti nopeassa tahdissa yhdeksän lasta ja kuoli 33-vuotiaana. Ellan de la Chapelle oli avioituessaan lähes kolmenkymmenen eikä hänen avioliittonsa ollut onnellinen. Myös hänen terveytensä kärsi raskaudesta ja synnytyksestä, vaikka lapsia oli vain yksi. Ehkä naisten läheinen ystävyys oli syynä siihen, että leskeksi jäätyään Ellan de la Chapelle avioitui von Bornin lesken kanssa ja tuli siten tämän lasten äitipuoleksi.

Artikkelissa ”Oma tila vai kuoleman odotushuone?” Jasmine Westerlund tarkastelee sairauden tiloja naisten 1900-luvun alussa kirjoittamissa taiteilijaromaaneissa. Westerlund nostaa esille erityisesti keuhkotaudin ja hermotaudit, jotka saatiin nähdä taiteilijoille ominaisina. Konkreettisia sairautteen liittyviä paikkoja olivat parantolat, joita oli tarjolla sekä tuberkuloosiin sairastuneille että hermo-sairauksista kärsiville. Westerlund toteaa, että sekä neurastenian että tuberkuloosin kohdalla sairauteen liitettiin herkkyyden ja hienostumisen metaforia, ja toisaalta liian kiihkeät tunteet nähtiin sairauden pahentajina.

Päivi Lappalaisen artikkelissa ”Tytöt ja sairaus suomalaisissa tyttökirjoissa” sairaus pysäyttää tytön kehityksen naiseksi. Sairastuminen voi olla seurausta kielletystä toiminnasta, eräänlainen rangaistus. Joissakin tarinoissa korostuu kärsimyksen jalostava vaikutus, sairaus voi merkitä itsensä kieltämisen oppituntia. Tytön sairaus ja mahdollinen kuoleman läheisyys voivat myös yhdistää perhettä ja sukulaisia.

Myös Tutta Palin nostaa artikkelissaan ”Sairauden moderni ikonografia” esille kuvat nuorista tytöistä ja naisista sairauden henkistäminä. Hän tarkastelee sekä kotimaisen että pohjoismaisen maalaustaiteen sairauskuvia ja nostaa esille myös moninaisena näytettyvän toipilas-teeman.

Juoppoutta ja sairasta mieltä

Läketieteen kehittyessä ja asenteiden muuttuessa myös suhtautuminen mielen sairauksiin muuttui. Yläluokka saattoi lepuuttaa hermojaan parantolassa, mutta erityises-

ti alempien yhteiskuntaluokkien kohdalla mielen sairaudet näyttävät olleen syy viranomaisten varsin tiukkoihinkin toimenpiteisiin.

Kati Launis tutkii artikkelissa ”Kirja(ime)llisesti humalassa – juoppous kaunokirjallisuudessa” kirjallisuuden alkoholikuvauksia. Raittiusliike alkoi järjestäytyä 1870-luvulla, ja silloin ongelmana nähtiin erityisesti työväenluokkainen mies, jonka juoppoudesta kärsivät vaimo ja lapset. Poikkeuksena juopottelevien miesten kuvauksiin Launis tarkastelee Minna Canthin ”Kauppa-Lopoa”, jossa perheensä jättänyt, viinanhimoista kiertolaiselämää viettävä Lopo murentaa vallalla ollutta äidin ja ydinperheen ideologiaa. Boheemien kaupunkilaismiesten alkoholin ja huumeiden käytön kuvauksissa taas on dekadentti sävy, mutta ne eivät edusta niinkään rappiota vaan taiteilijuutta. Alkoholismi määriteltiin sairauksiksi 1930-luvulla, minkä Launis osoittaa näkyvän esimerkiksi Mika Waltarin teoksessa *Vieras mies tuli taloon*.

Jutta Ahlbeck kuvaa artikkelissaan ”Ratkaisuna sterilisaatio” yhden vuonna 1914 syntyneen naisen potilastarinaa 1930- ja 1940-luvun Suomessa. Ahlbeckin Annaksi nimittämä nainen oli konepajatyöläisen tytär, joka 19-vuotiaana todettiin mielenvikaiseksi ja sijoitettiin mielisairaalaan. Tyttö oli lähtenyt kodistaan 15-vuotiaana ja viettänyt epäsuunnollista ja siveetöntä elämää. Hän oli muun muassa sairastanut useita kertoja sukupuolitauteja. Anna siirtyi laitoksesta toiseen kunnes hänet siirrettiin vuonna 1942 kotiin vanhempien useiden anomusten jälkeen. Seksuaalisesti holtittomaksi määritelty Anna ilmeisesti lopulta steriloidiin

vanhempien pakon edessä antamalla suostumuksella ennen kuin hänet päästettiin pois laitoksesta.

Kirsi Tuohelan artikkelin otsikkona on ”Sielun ja mielen sairaus”. Tuohela tarkastelee kolmea psyykkistä sairastamista käsittelevää omaelämäkerrallista kuvausta, jotka on kirjoitettu 1870-luvulla, 1910-luvun lopulla ja 1930-luvulla. Kirjoittajat ovat rahvasta, eivät sivistyneistöä. Tuohela toteaa, että tekstien valossa uskonnon sanastolla on tärkeä merkitys psyykkisessä kriisissä, vaikka lääketieteellinenkin ymmärrys mielen sairauksista lisääntyy.

Anu Salmelan artikkelin aineistona on 91 oikeudessa käsiteltyä naisen itsemurhatapausta. Näistä useimmat koskevat alaluokkaan kuuluneiden naisten itsemurhia. Itsemurha oli rikos vuoteen 1894 saakka. Oikeuden käsittelyssä itsemurhan tarkastelussa oli keskeistä todeta, oliko teko tehty (mielen) sairauden vallassa, sillä vain silloin sai pitää kunnialliset hautajaiset. Naisen mielentila pääteltiin muun muassa ruumiinavauksen tuloksista, usein keskeinen tarkasteltava elin oli kohtu. Lopullisen päätöksen antoi kuitenkin tuomioistuin, jonka päätös ei Salmelan tarkastelemissa tapauksissa aina noudattanut lääkärin kantaa.

Poikkeamia kulttuurisista odotuksista

Kipupisteissä-teos käsittelee modernisoitumisen aikaa, jolloin tapahtui monenlaisia murroksia. Sairauden ja terveyden alueella 1800-luvulla uskonnollisävytteiden myötätunto alkoi 1900-luvulle tultaessa väistyä kylmän tieteen tieltä johtaen 1930-luvun säälimättömyyden politiikkaan, mikä kul-

minoitui rotuhygieenisiin toimenpiteisiin. Erityisesti suhtautuminen mielen sairauksiin muuttui vaivahoidosta diagnosoimisen ja parantamisen pyrkimykseen. Juuri mielen sairauksissa sukupuoli ja luokka näkyvät selvästi. Kirjoittajat toteavat, että tunnemaailmakin oli melko tavalla luokkasidonnaista. Erityisesti naisen elämään vaikuttivat vahvasti myös kulttuuriset odotukset, joista poikkeaminen viittasi usein joko sairauteen tai rikollisuuteen.

Artikkeleissa näkökulmat ja tutkimusotteet ovat keskenään josain määrin erilaisia ja esimerkiksi tutkimuksen kohdehenkilöiden anonymisointi vaihtelee. Anu Salmela kirjoittaa itsemurhan tehneistä naisista heidän omilla nimillään, koska ei halua anonymisoinnilla vahvistaa käsitystä itsemurhan häpeällisyydestä. Jutta Ahlbeck puolestaan käsittelee omaa tutkimushenkilöään tekaistulla nimellä Anna Seppänen. Kirjallisuusaineistoissa anonymisointia ei luonnollisestikaan tehdä.

Kaikkiaan kirja on monipuolinen kokonaisuus, jossa terveyden ja sairauden näkökulmasta päästään tutustumaan monenlaisiin henkilöihin aatelista irtolaisiin. Kysymyksessä ei ole pelkästään naishistoriaa käsittelevä teos, mutta artikkelit painottuvat vahvasti naisiin ja naissukupuolen vaikutukseen. Vaikka keskeisaiheena on sairaus, teksteistä välittyy eloisia – vaikka ei aina kovin kauniita – kuvia tarkasteluajan elämänmenosta muutenkin.

Kirjoittaja on filosofian lisensiaatti ja tietokirjailija.